

NOVES INSCRIPCIONS ROMANES DE BENIARJÓ I GANDIA (LA SAFOR)

New Roman inscriptions of Beniarjó and Gandia (La Safor)

FERRAN ARASA I GIL¹, JOAN NEGRE PÉREZ²

(1) Grup de Recerca en Arqueologia del Mediterrani (GRAM). Departament de Prehistòria, Arqueologia i Història Antiga. Universitat de València. Ferran.Arasa@uv.es ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-7039-141X>

(2) Museu Arqueològic de Gandia. Institut Català d'Arqueologia Clàssica (ICAC). joan.negre@gandia.org
ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-2804-1467>

RESUM

Presentem dues noves inscripcions funeràries d'època romana que s'han trobat en el curs de sengles intervencions arqueològiques portades a terme en els darrers anys a la comarca de la Safor. La primera és una estela que es va trobar completa al centre terrisser de Pardines (Beniarjó) i la segona és un fragment de placa trobat a la vil·la del Rajolar (Gandia).

Paraules clau: epigrafia llatina, inscripcions funeràries, imperi romà, comarca de la Safor.

ABSTRACT

We present two new funerary inscriptions from the Roman era that were found in the course several archaeological interventions brought to term in recent years in the region of La Safor. The former is a stela that is complete from the ceramic center of Pardines (Beniarjó), and the latter is a fragment of a plaque from the roman villa of El Rajolar (Gandia).

Key words: Latin epigraphy, funerary inscriptions, Roman empire, Safor region.

La comarca de la Safor compta a un destacat conjunt epigràfic, que fins ara estava format per 42 inscripcions (Corell 1993; *IRPV VI*: 180-220). La seua importància és considerable si tenim en compte que no s'hi coneixen nuclis urbans. Amb prou seguretat aquesta zona devia pertànyer al territori del municipi de *Dianium*, situat a poc més de 20 km cap al SE. Es caracteritza per tenir un poblament rural de certa entitat (Moscardó 2007), amb nombroses vil·les que en alguns casos estaven dotades d'obradors d'àmfores, comptaven amb programes decoratius en la seua *pars urbana* i fins i tot tenien sepulcres monumentals com el de Daimús, desaparegut, dedicat a *Baebia Quieta* (Abad i Bendala 1985: 147-153). Alguns d'aquests assentaments han proporcionat inscripcions, la major part de caràcter funerari. Només en una d'elles, també desapareguda, figura un magistrat (*IRPV VI*: núm. 191, de la Font d'en Carròs), que amb prou seguretat ho degué ser de *Dianium*. Des del punt de vista quantitatiu, en aquest conjunt epigràfic destaquen algunes concentracions com les d'Oliva (11) i Gandia i Vilallonga (7). A diferència de la majoria d'inscripcions conegudes en la comarca, les dues que donem a conèixer ací s'han trobat en sengles excavacions, cosa que incrementa la seua importància. Avui, amb aquestes noves troballes, el corpus comarcal s'eleva a 44, una xifra que supera les conegudes en el municipi de *Dianium* (40).

BENIARJÓ

En el curs de les obres de laminació i control de revingudes a la conca mitjana del riu Serpis, l'any 2009 es va localitzar i excavar un complex terrisser d'època romana a la partida de Pardines (Moscardó 2007: 49 i 59; 2008: 188; Bernabeu *et al.* 2013). Tot i que estava molt arrasat, se'n van poder identificar diferents dependències. A la vora de les estances destinades a la manufactura i assecat de les peces ceràmiques, prèviament a la seua cuita, es va trobar una estela funerària. Estava en posició horitzontal en els nivells d'abandonament d'un dels àmbits identificats com a dependències artesanals (UE 1022) i coberta pel nivell d'amortització del centre terrisser i els forns (UE 1018) (fig. 1). La *figlina* estigué en activitat al llarg del s. I d.C., i es va abandonar a principis del s. II. Resulta estranya la presència de la inscripció a l'interior d'una de les habitacions del complex terrisser, si no es trobava colgada per davall del paviment.

Fig. 1. Troballa de l'estela de la vil·la romana de Pardines (Beniarjó) (Foto: P. Bernabeu *et al.* 2013).

El monument està complet i en bon estat de conservació. En l'actualitat es troba exposat en una sala dedicada a l'epigrafia del Museu Arqueològic de Gandia (MAGA). És de pedra calcària grisa i té forma de paral·lelepípede amb l'extrem superior arrodonit (fig. 2); la base té dues entalladures laterals per a clavar-la en terra. La cara anterior presenta algunes irregularitats naturals, com un badall i alguns orificis, està allisada en el terç superior i té un acabat groller en la resta, per on es veuen les empremtes de treball. Les cares laterals i posteriors estan desbastades. La inscripció ocupa la part superior del monument i no està delimitada per cap mena de marc (fig. 3). La primera línia es troba a 14 cm de l'extrem superior. L'*ordinatio* és prou correcta; el text està alineat a l'esquerra, encara que per la dreta les línies 3 i 4 arriben fins a la vora. La lletra és capital quadrada d'altura un poc irregular, més gran en les dues primeres línies. El solc és ample i profund i les lletres tenen reforços. Els braços de la M són inclinats, la O és rodona, l'ull de la P no tanca i les sinues de la S són obertes. La S de la quarta línia té un doble traçat en els dos terços inferiors, en el que sembla una correcció. No té signes d'interpunció.

Fig. 2. Vista frontal (esquerra) i lateral (dreta) de l'estela de la vil·la romana de Pardines (Beniarjó) (Foto: J. Negre).

Dimensions: 142 x 44 x 18 cm.

Marge esquerre: 4,5 cm.

Altura de les lletres: 1: 6,5; 2: 6,5-7; 3: 6-6,5; 4: 6-5,5 cm.

Interlineació: 1-2: 1-1,2; 2-3: 1-1,5; 3-4: 1-1,5 cm.

Alme
Sempro(niae)
Postumae
serva a(nnorum) XVII.

La lectura del text no presenta cap dificultat per la bona conservació del monument. En la primera línia es veu el nom de la difunta, en la segona i tercera el de la persona que el dedica i en la quarta figura la condició social i l'edat de la primera. Es tracta d'una esclava que morí a 17 anys, a qui la seua ama li va dedicar el monument. El nom de la difunta apareix en nominatiu. Pel que fa a l'onomàstica, el cognom *Alme* no figura en els principals repertoris onomàstics (Abascal 1994; Solin i Salomies 1994) i bases de dades epigràfiques (EDCS, EDH, *HEpigraphica*), per la qual cosa cal considerar-lo un hàpax. Estan documentats *Alma* en dos casos, un dubtós, i *Almus* en un (Abascal 1994: 268; Solin i Salomies 1994: 291), amb els quals està estretament relacionat. Quant a *Sempronia*, és molt freqüent i està ben documentat en terres valencianes (Abascal 1994: 214-218); a la comarca de la Safor es coneix en dos casos a Oliva i Vilallonga (*IRPV* VI 187 i 197). El cognom *Postuma* no és molt freqüent (Abascal 1994: 464), i al País Valencià només es coneix en un cas a la ciutat de *Valen-*

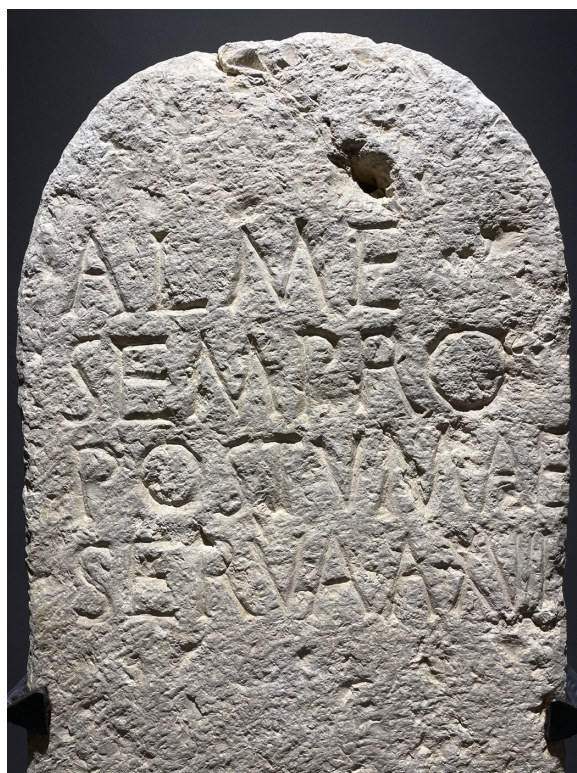

Fig. 3. Detall de la inscripció de l'estela de la vil·la romana de Pardines (Beniarjó) (Foto: J. Negre).

tia (*IRPV* V 31). Per les característiques generals del text, el tipus de monument i la paleografia, es pot datar en el s. I d.C.

L'estela amb encapçalament arrodonit és un tipus de monument molt vinculat a la tradició itàlica tardorepublicana que està ben documentat en la zona, on el trobem en casos a Oliva (4), Vilallonga, Ròtova i Rafelcofer (2) (*IRPV* VI 180, 186, 197, 204, 210 i 211). En cinc d'aquests monuments trobem el camp epigràfic sense emmarcar i el nom del difunt en nominatiu, per la qual cosa poden datar-se en el s. I d.C. Tenint en compte aquesta uniformitat i el considerable conjunt d'inscripcions de la comarca, podrien ser obra d'un taller epigràfic actiu en els ss. I-II d.C., possiblement localitzat a la ciutat pròxima de *Dianium*. Quant a la condició social, uns altres dos epitafis estan dedicats -com aquest- a esclaus (*IRPV* VI 188 i 194) i en un altre se n'elideix la condició (*IRPV* VI 190). També, en altres vuit figura explícitament la condició de lliberts (*IRPV* VI 182, 183, 186, 192, 195, 207, 210, i 219). D'altra banda, aquesta és la segona inscripció trobada a Beniarjó. De la primera se'n desconeix la procedència, ja

Fig. 4. Fragment de placa de marbre amb inscripció de la vil·la romana del Rajolar (Gandia) (Foto: F. Arasa).

que es trobava encastada en un mur de l'ajuntament i avui es conserva al MAGa (IRPV VI 212). Es tracta d'una ara dedicada a *C. Pompeius Claudius* que pot datar-se en el s. II d.C.

EL RAJOLAR (GANDIA)

La vil·la del Rajolar estava situada a la vora de la població i va ser completament excavada en els anys 2003-2004 (Escrivà i Cardona 2008). És una de les vil·les de major superfície de la comarca, i presenta una àmplia cronologia que s'estén entre els ss. I i IV-V d.C. (Moscardó 2007: 50, 52, 54 i 61-63; 2008: 189-190). Se'n coneixen les parts *urbana* i *fructuaria*; en aquesta darrera es va trobar un fragment escultòric que s'ha donat a conèixer recentment (Arasa 2018). El fragment epigràfic que ací presentem es va trobar a la parcel·la B-3, sector C, sondeig L, al pati central de la *pars urbana*, que estava rodejat de columnes i comptava amb un xicotet *impluvium* al centre. Formava part dels nivells d'amortització d'aquest pati (UE 12011), datats en els ss. II-III, que estaven coberts per altres de destrucció amb material constructiu (UE 12009 i 12010) de la mateixa cronologia.

És un fragment de placa de marbre blanc de gra fi amb vetes grisenques i trencat per tots els costats (NI R11-0377), que devia formar part d'algun monument funerari (fig. 4). El camp epigràfic està allisat, amb algun esvoranc i una gratada moderns que no afecten la part conservada del text, i la cara posterior només està desbastada, amb solcs ben marcats del treball de la pedra. Del text es conserven dues línies amb les lletres incompletes,

el que dificulta molt la interpretació. Probablement es tracta d'un fragment pròxim a l'angle inferior dret de la placa, on es veu el final de les dues darreres línies i resta un espai buit a la dreta. El text complet tindria un mínim de quatre línies. La lletra és capital quadrada de traç irregular, amb reforços ben marcats. La interpunció té forma de línia obliqua. El número V té l'angle arrodonit, l'ull de la R és xicotet, el traç superior de la T és sinuós i la V és molt oberta.

Dimensions: 7,5 x 11,5 x 2,9 cm

Altura de les lletres: 2,9 cm

[-----
 [---] *an(norum)*] · XXV
 [---] *Tur-*
 [*pius/a* ? ---]

És una inscripció funerària del text de la qual només queden l'edat d'un dels difunts, 25 anys, i l'inici del cognom d'un altre personatge que podia ser tant un segon difunt com la persona dedicant. A Hispània, l'arrel *Tur-* pot correspondre a diversos cognoms (Abascal 1994: 533-535), alguns dels quals són d'origen cèltic. De tots ells, *Turpa* es documenta en sis casos (EDCS). En terres valencianes només en trobem un cas a Sagunt (IRPV I 207) i un altre de *Turpia* a Xèrica (l'Alt Palància) (IRPV II 31), raó per la qual considerem més probable que es tracte d'un d'aquests. Pel que fa a la cronologia, el traç descarat i els trets paleogràfics fan pensar en una datació avançada, entre la segona meitat del s. II i la primera del III.

Es tracta de la segona inscripció funerària coneguda en aquesta vil·la, ja que l'any 1901 es va trobar a la vora de la carretera N-332 un altre epígraf en un ambient funerari, un bloc de pedra de Buixcarró actualment extraviat, que també pot datar-se en els ss. II-III (IRPV VI 220). El rector del col·legi de la Companyia de Jesús a Gandia, J. Sansa, va enviar un calc a F. Fita, que la va donar a conèixer en una nota (Fita 1905: 133-134). La inscripció fou dipositada al Museu del Palau Ducal, on encara la pogué veure J. Sanchis Sivera (1920: núm. 76). Aquest i un altre monument de Vilallonga (IRPV VI 200) són els únics de pedra de Buixcarró del conjunt comarcal. Finalment, quant a la forma i material del suport, cal destacar que és la segona placa, i també el segon epígraf de marbre blanc, trobat a la comarca.

BIBLIOGRAFIA

- ABAD CASAL, L.; BENDALA GALÁN, M. (1985): Los sepulcros turriiformes de Daimuz y Villajoyosa: dos monumentos romanos olvidados, *Lucentum* IV, 147-184.
- ABASCAL PALAZÓN, J.M. (1994): *Los nombres personales en las inscripciones latinas de Hispania*, Murcia.
- ARASA I GIL, F. (2018): Un fragment d'escultura trobat a la vil·la romana del Rajolar (Gandia, València), *Saguntum-PLAV* 50, 269-272. [DOI: 10.7203/SAGVNTVM.50.12796].
- BERNABEU, P.; CASABÁN, J.L.; PIDAL, S.; SÁEZ, A.; SÁEZ, M.J. (2013): *Memoria final de la intervención arqueológica en las obras de laminación y control de avenidas en la cuenca media del Serpis, Valencia. Pardines II, Beniarjó, alfarería romana. Memòria científica dels expedients 2009/1081-V i 2009/0700-V (SSTT 0466p.09)*, Direcció General de Cultura i Patrimoni. Generalitat Valenciana.
- CORELL I VICENT, J. (1993): *Inscripciones romanas de la Safor (Valencia)*, Madrid.
- EDH = *Epigraphische Datenbank Heidelberg*: <http://www.uni-heidelberg.de/institute/sonst/adw/edh/index.html.en> (19/05/2022).
- EDCS = *Epigraphik-Datenbank Clauss/Slaby*: <http://www.manfredclaus.de/> (19/05/2022).
- ESCRIVÁ, J.V.; CARDONA, J. (2008): *Memoria intervención arqueológica yacimiento villa romana El Rajolar. La villa de El Rajolar y la romanización en la comarca de La Safor. Memòria científica corresponent a l'expedient 2005/1052-V*, Direcció General de Cultura i Patrimoni. Generalitat Valenciana.
- FITA, F. (1905): Nuevas inscripciones romanas y hebreas, *Boletín de la Real Academia de la Historia* 47, 133-147.
- Hispania Epigraphica*: <http://eda-bea.es/> (19/05/2022).
- IRPV I = CORELL I VICENT, J. (2002): *Inscripciones romanas del País Valencià. I. (Saguntum i el seu territori)*, València.
- IRPV II = CORELL I VICENT, J. (2005): *Inscripciones romanas del País Valencià. II. 1. L'Alt Palància, Edeba, Lesera i els seus territoris. 2. Els mil·liaris del País Valencià*, València.
- IRPV V = CORELL I VICENT, J. (2009): *Inscripciones romanas del País Valencià. V. Valentia i el seu territori*, València.
- IRPV VI = CORELL I VICENT, J. (2012): *Inscripciones romanas del País Valencià. VI. (Ilici, Lucentum, Allon, Dianium i els seus territoris)*, València.
- MOSCARDÓ SABATER, E. (2007): *El poblament romà durant l'Alt Imperi. La comarca de la Safor-Valldigna (Valencia)*, Gandia.
- MOSCARDÓ SABATER, E. (2008): El poblamiento rural romano en el territorio norte de *Dianium*. La comarca de la Safor-Valldigna (Valencia), *Saguntum-PLAV* 40, 177-192.
- SANCHIS SIVERA, J. (1920): *La diócesis valentina. Estudios históricos*, Valencia.
- SOLIN, H.; SALOMIES, O. (1994): *Repertorium nominum gentilium et cognominum latinorum*, Hildesheim.

